

บทที่ 5

บทสรุป การอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ

บทสรุป

การวิจัยเรื่อง “พฤติกรรมกรรมการอ่าน การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร” มีวัตถุประสงค์ของการวิจัยดังนี้

1. เพื่อศึกษาลักษณะทางประชากรศาสตร์ของผู้อ่านหนังสือธรรมะประยุกต์
2. เพื่อศึกษาพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ของผู้อ่าน
3. เพื่อศึกษาการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจของผู้อ่านที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) แบบการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และใช้การวัดเพียงครั้งเดียว (One-shot Case Study)

ประชากร คือ ประชาชนทั้งชายและหญิงที่มีอายุตั้งแต่ 15 ปีขึ้นไป อาศัยอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร ขนาดกลุ่มตัวอย่าง ได้ใช้จำนวน 400 คน ทั้งนี้วิธีการเลือกกลุ่มตัวอย่าง ใช้การเลือกตัวอย่างแบบหลายขั้นตอน (Multi Stage Sampling)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถาม (Questionnaire) โดยวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ให้กลุ่มตัวอย่างแต่ละคนกรอกคำตอบเอง

สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล ใช้สถิติพรรณนา (Descriptive Statistic) ได้แก่ ค่าร้อยละ (Percentage) หรือค่าเฉลี่ยเลขคณิต (Mean) และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ในการอธิบายตัวแปรต่าง ๆ ตามความเหมาะสมกับระดับการวัดของข้อมูล นอกจากนั้นยังใช้สถิติอนุมาน (Inferential Statistics) ได้แก่ การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยสำหรับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นอิสระต่อกัน (t-test Groups) การเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยสำหรับหลายกลุ่มตัวอย่าง โดยวิเคราะห์ความแปรปรวนจำแนกแบบทางเดียว (One-way ANOVA) และวิธีผลต่างน้อยสำคัญ (LSD) เพื่อทดสอบความแตกต่างรายคู่ รวมทั้งใช้ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ของเพียร์สัน (Pearson's Correlation Coefficient) ในการทดสอบสมมติฐาน ตามความเหมาะสมกับระดับการวัดของข้อมูล

ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

ตอนที่ 1 ลักษณะทางประชากรศาสตร์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เป็นเพศหญิง ร้อยละ 63.2 มีอายุระหว่าง 20-24 ปี ร้อยละ 53.5 รองลงมา คือ อายุระหว่าง 25-29 ปี ส่วนใหญ่เป็นนักเรียนนักศึกษา ร้อยละ 68.5 มีระดับการศึกษาปริญญาตรีมากที่สุด คือ ร้อยละ 79 รองลงมา

คือ ระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีสถานภาพโสด ร้อยละ 89.7 มีรายได้น้อยกว่า 10,000 บาท ร้อยละ 79.3 รองลงมา คือ 10,001-20,000 บาท

ตอนที่ 2 พฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างใช้ระยะเวลาในการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ในระดับต่ำ คือ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.77 โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้ระยะเวลาในการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ 30 นาที-1 ชั่วโมง รองลงมา คือ น้อยกว่า 30 นาที อ่านสัปดาห์ละ 1-2 เล่ม (ค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 1.03 อยู่ในระดับต่ำมาก) และเคยอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์เป็นเวลาไม่ถึง 1 ปี ซึ่งอยู่ในระดับต่ำมาก คือ มีค่าเฉลี่ยเท่ากับ 1.60 รองลงมา คือ อ่าน 1-2 ปี ลักษณะการอ่านของกลุ่มตัวอย่างมักจะอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์เมื่อมีเวลาว่าง ร้อยละ 47.49 และเมื่อเครียดหรือไม่สบายใจ ร้อยละ 40.68 บ้านเป็นสถานที่ที่กลุ่มตัวอย่างเลือกใช้ในการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์มากที่สุดคิดเป็นร้อยละ 85.4

กลุ่มตัวอย่างรู้จักหนังสือธรรมะประยุกต์จากสื่อโฆษณา/ประชาสัมพันธ์ มากที่สุด ร้อยละ 38.4 รองลงมา คือ การวางจัดจำหน่ายตามแผงหนังสือทั่วไป ร้อยละ 33.8 และเพื่อนแนะนำ ร้อยละ 18.8 โดยกลุ่มตัวอย่างจะซื้อหนังสือธรรมะประยุกต์มาอ่านเอง ร้อยละ 47 และขอยืมผู้อื่นอ่าน ร้อยละ 41.2 โดยจะเลือกอ่านประเภทบทความ ร้อยละ 68.27 และบทสวดมนต์ เพื่อต้องการข้อมูลข่าวสารในการพัฒนาอาชีพให้ก้าวหน้า และพัฒนาตนเองให้มีจิตใจที่ดีขึ้น นักเขียนที่กลุ่มตัวอย่างชื่นชอบมากที่สุด คือ พระราชธรรมนิเทศ (พยอม กัลยาโณ) ร้อยละ 39.69 รองลงมา คือ ว. วชิรเมธี ร้อยละ 16.16

ตอนที่ 3 การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากหนังสือธรรมะประยุกต์ พบว่า กลุ่มตัวอย่างได้รับประโยชน์และความพึงพอใจอยู่ในระดับมาก โดยมีค่าเฉลี่ยรวมเท่ากับ 4.10 โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ได้รับประโยชน์และความพึงพอใจจากหนังสือธรรมะประยุกต์ในด้านความหลากหลายมากที่สุด โดยมีค่าเฉลี่ย 4.64 รองลงมา คือ ด้านเสริมสร้างความเชื่อหรือช่วยในการตัดสินใจ มีค่าเฉลี่ย 4.53

ตอนที่ 4 การทดสอบสมมติฐาน ได้ข้อสรุปที่ระดับนัยสำคัญ 0.05 ดังนี้

1. ลักษณะทางประชากรศาสตร์แตกต่างกันจะทำให้พฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์แตกต่างกัน

จากการศึกษาลักษณะทางประชากรศาสตร์ของประชาชนในกรุงเทพมหานครกับพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีเพศ อายุ อาชีพ รายได้ และสถานภาพสมรสแตกต่างกันจะทำให้มีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์แตกต่างกัน ส่วนตัวแปรระดับการศึกษาไม่พบความแตกต่าง

2. ลักษณะทางประชากรศาสตร์มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ของผู้อ่าน

จากการศึกษาลักษณะทางประชากรศาสตร์ของประชาชนในกรุงเทพมหานครกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ ระดับการศึกษาและอาชีพแตกต่างกันจะทำให้มีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์แตกต่างกัน ส่วนตัวแปรเพศ รายได้ และสถานภาพสมรสไม่พบความแตกต่าง

3. พฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ของผู้อ่าน

กลุ่มตัวอย่างที่มีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ไม่มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ของผู้อ่าน

การอภิปรายผล

จากการศึกษาลักษณะทางประชากรศาสตร์ของประชาชนในกรุงเทพมหานครกับพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ พบว่า ประชากรที่มีเพศ อายุ อาชีพ รายได้ และสถานภาพสมรสแตกต่างกันจะทำให้มีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์แตกต่างกันไปด้วย ส่วนตัวแปรระดับการศึกษาไม่พบความแตกต่าง ซึ่งตามแนวคิดด้านประชากรศาสตร์ เชื่อในความคิดที่ว่า คนที่มีคุณสมบัติทางประชากรศาสตร์ที่แตกต่างกันจะมีพฤติกรรมที่แตกต่างกันด้วย พฤติกรรมที่แตกต่างกันยังรวมถึงการเลือกใช้สื่อ หรือการเปิดรับข่าวสารจากสื่อต่าง ๆ ตามความต้องการของแต่ละคน เนื่องจากแต่ละคนที่อยู่ในแต่ละกลุ่มประชากรย่อมมีกิจกรรม การดำเนินชีวิต ตลอดจนการใช้เวลาว่างแตกต่างกัน (ยุบล เบญจรงค์กิจ, 2534, น. 49) ดังนั้นจึงสามารถวิเคราะห์ความแตกต่างของลักษณะทางประชากรศาสตร์กับพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ได้ ดังนี้

กลุ่มตัวอย่างที่มีเพศชายมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือประยุกต์ (ค่าเฉลี่ย = 2.879) สูงกว่าเพศหญิง (ค่าเฉลี่ย = 2.734) ทั้งนี้เนื่องจากเพศชายเป็นเพศที่มีความเครียดหรือความวิตกกังวลในการทำงานหรือการดำเนินชีวิตมากกว่าเพศหญิง จึงอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์เพื่อช่วยลดปัญหาภาวะความตึงเครียด เนื่องจากกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์ของหนังสือธรรมะประยุกต์ในด้านความหลากหลาย ซึ่งประกอบด้วย ความก้าวหน้าในอาชีพ ความรื่นเริงบันเทิงใจ และการใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ นั่นคือ เปิดรับข่าวสารที่มีเนื้อหาสาระที่สามารถนำไปใช้ประยุกต์ในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้นหนังสือธรรมะประยุกต์จึงเป็นสื่อที่ได้รับความสนใจจากเพศชายมากกว่าเพศหญิง

เนื่องจากผู้อ่านเปิดรับข่าวสารจากหนังสือธรรมะประยุกต์เพื่อพัฒนาตนเองในอาชีพการงานและการทำจิตใจให้สงบมากที่สุด

นอกจากนี้สถานที่ในการวางจัดจำหน่ายหนังสือธรรมะประยุกต์สามารถดึงดูดความสนใจของเพศชายได้มากกว่าเพศหญิง เนื่องจากเพศชายเป็นเพศที่มีกิจกรรมนอกบ้านมากกว่าเพศหญิงที่มีกิจกรรมส่วนใหญ่ในบ้าน การทำกิจกรรมนอกบ้านทำให้เพศชายสามารถเข้าถึงหนังสือธรรมะประยุกต์จากร้านจัดจำหน่ายหนังสือได้มากกว่าเพศหญิง จึงทำให้เพศชายมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์สูงกว่าเพศหญิง

การวิจัยครั้งนี้ พบว่า อายุมีความสัมพันธ์ทางบวกกับพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 กล่าวคือ ผู้อ่านที่สูงอายุจะมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์มาก ในขณะที่กลุ่มผู้อ่านที่เป็นวัยรุ่นจะมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์น้อย ทั้งนี้เนื่องจากคนที่มีอายุมากมักจะใช้สื่อมวลชนเพื่อการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจด้านความหลากหลายมากที่สุด ประกอบด้วย การทราบเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโลก หนังสือธรรมะประยุกต์เป็นสื่อที่ประยุกต์เนื้อหาข่าวสารดังกล่าวด้วย อายุหรือวัยจึงเป็นตัวแปรที่ตอบสนองต่อพฤติกรรมการสื่อสารของบุคคล บุคคลที่มีอายุมากย่อมมีพฤติกรรมการสื่อสารต่างจากบุคคลที่มีอายุน้อย และบุคคลที่มีอายุน้อยจะมีพฤติกรรมการสื่อสารเปลี่ยนไปเมื่ออายุมากขึ้น เป็นลักษณะการเปลี่ยนแปลงตามวัฏจักรของชีวิต ผู้อ่านที่สูงอายุเป็นช่วงวัยที่มีความเครียด เพราะเป็นช่วงวัยทำงาน จึงจำเป็นต้องหาเครื่องมือในการช่วยระบายความเครียด และอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์เพื่อนำความรู้ที่ได้จากการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ไปพัฒนาการทำงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น วิทยทำงานจำเป็นต้องใช้ความรู้ที่ได้รับจากหนังสือธรรมะประยุกต์ที่สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาการทำงานหรือการประกอบอาชีพ การเปิดรับข่าวสารจึงจำเป็นสำหรับผู้รับสารกลุ่มนี้มากกว่า (ยุบล เบญจรงค์กิจ, 2534, น. 50) กลุ่มนักเรียน นิสิตและนักศึกษา ซึ่งอยู่ในวัยที่ชอบเปิดรับสื่อที่เน้นความบันเทิง เช่น ฟังเพลงหรือชมภาพยนตร์

นอกจากนี้กลุ่มวัยรุ่นรู้จักหนังสือธรรมะประยุกต์จากสื่อโฆษณา/ประชาสัมพันธ์ หรือการวางจัดจำหน่ายตามร้านหนังสือทั่วไปมากที่สุด และซื้อหนังสือธรรมะประยุกต์มาอ่านเอง ซึ่งหนังสือธรรมะประยุกต์ในปัจจุบันมีราคาค่อนข้างแพง เนื่องจากต้นทุนการผลิต ทำให้กลุ่มวัยรุ่นต้องใช้ความพยายามอย่างสูงในการได้มาซึ่งหนังสือธรรมะประยุกต์ ทำให้กลุ่มวัยรุ่นมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์น้อยกว่ากลุ่มผู้สูงอายุที่ใช้ความพยายามน้อยในการได้มาซึ่งหนังสือธรรมะประยุกต์ เนื่องจากกลุ่มผู้สูงอายุมีความพร้อมในเรื่องรายได้ที่สูงกว่า และได้มาซึ่งหนังสือธรรมะประยุกต์โดยการขอยืมผู้อื่นอ่าน ซึ่งสอดคล้องกับงานเขียนของ ยุบล สุภากุล (2534, น. 124-125) ที่อธิบายไว้ว่าการที่ผู้รับสารเลือกที่จะรับสารจากสื่อใดก็ตามขึ้นอยู่กับความสามารถจัดหา

มาได้ (Availability), ความสอดคล้อง (Consistency) กับค่านิยม ความเชื่อ ทัศนคติ, ความเคยชิน (Accustomed), ลักษณะเฉพาะของสื่อ (Characteristic of Media) และตามที่ตนเองสะดวก (Convenience) และทฤษฎีการเปิดรับข่าวสารที่วิลเบอร์ ชแรมม์ (Wilbur Schramm อ้างถึงใน ชวรัตน์ เชิดชัย, 2527, น. 158) ที่ได้กล่าวถึงหลักการเลือกรับสื่อและข่าวสารว่าผู้รับสารจะเลือกรับสื่อที่ใช้ความพยายามในการรับน้อยที่สุดและได้ผลตอบแทนมากที่สุด ความพยายามน้อยที่สุด คือ มีความสะดวกและความพร้อม ราคาถูก เป็นต้น

อาชีพและรายได้ จึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้คนเกิดความสนใจ เกิดการเปิดรับข่าวสาร เกิดความรู้และเกิดทัศนคติต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เพราะอาชีพและรายได้ทำให้คนได้ใช้เวลาในการรับรู้ และเรียนรู้สิ่ง ๆ นั้น จนเกิดเป็นประสบการณ์และความรู้ ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างที่มีอาชีพและรายได้แตกต่างกันจะทำให้มีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมชาติแตกต่างกัน โดยมีอาชีพอย่างน้อย 2 ระดับที่มีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมชาติแตกต่างกัน นั่นคือ กลุ่มตัวอย่างนักเรียน/นักศึกษา มีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมชาติน้อยกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพรับราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจและธุรกิจส่วนตัว และกลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพรับราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมชาติมากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพพนักงานบริษัทเอกชน ตามแนวความคิดการใช้สื่อมวลชนเพื่อตอบสนองความต้องการ 6 ประการของแม็คคอมบส์ และเบ็คเคอร์ (McCombs and Becker อ้างถึงใน พิชราวดี พลศักดิ์, 2542, น. 17) คือ 1. เพื่อต้องการรู้เหตุการณ์ 2. เพื่อต้องการคำแนะนำ 3. เพื่อความตื่นตัว 4. เพื่อเสริมความคิดเห็น 5. เพื่อนำเอาไปใช้ในการสนทนา และ 6. เพื่อความบันเทิง กลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพจึงมีความต้องการใช้สื่อในด้านต่าง ๆ มากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่เป็นนักเรียน/นักศึกษา ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ วุฒิชัย ผาสุกกานนท์ (2542, น. บทคัดย่อ) ที่พบว่า อาชีพแตกต่างกันจะทำให้พฤติกรรมการเปิดรับรายการพุทธศาสนาทางโทรทัศน์แตกต่างกัน

ผู้ที่ประกอบอาชีพการงานที่ดี จะส่งผลให้มีรายได้ที่สูง ดังนั้น กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้แตกต่างกันจึงมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมชาติแตกต่างกันเช่นกัน นั่นคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้น้อยกว่า 10,000 บาท มีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมชาติน้อยกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้ 10,001-20,000 บาท และ 20,001-30,000 บาท และกลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้ 10,001-20,000 บาทมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมชาติน้อยกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีรายได้ 20,001-30,000 บาท สอดคล้องกับทฤษฎีกลุ่มสังคม (Social Categories Theory) เดอเฟลอร์ (DeFleur, 1966 อ้างถึงใน พิระ จิระโสภณ, 2529, น. 41) กล่าวว่า ประชาชนที่มีลักษณะทางสังคมคล้ายกัน จะแสดงพฤติกรรมการสื่อสารมวลชนคล้ายคลึงกัน พฤติกรรมการสื่อสารมวลชนเหล่านี้ ได้แก่ การเปิดรับสื่อมวลชน ความชอบต่อสื่อประเภทต่าง ๆ และผลของการสื่อสาร เป็นต้น สำหรับ

ลักษณะทางสังคมที่สำคัญ ได้แก่ ระดับการศึกษา รายได้ อาชีพ ศาสนา อายุ เพศและภูมิภาคนา ซึ่งตามสมมติฐานนั้น ประชาชนที่มีลักษณะทางสังคมอยู่ในกลุ่มเดียวกันมักจะมีความสนใจหรือมี พฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ในทางเดียวกัน กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้จึงมี ลักษณะเข้ากับทฤษฎีนี้ แต่ผลการวิจัยครั้งนี้ไม่สอดคล้องกับการวิจัยของ วุฒิชัย ผาสุกกานนท์ ที่พบว่า รายได้ไม่มีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการเปิดรับรายการพุทธศาสนาทางโทรทัศน์

นอกจากนี้ กลุ่มตัวอย่างที่แต่งงานแล้ว (ค่าเฉลี่ย = .3085) จะมีพฤติกรรมการอ่าน หนังสือธรรมะประยุกต์มากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีสถานภาพโสด (ค่าเฉลี่ย = .2754) ทั้งนี้เนื่องจาก กลุ่มตัวอย่างที่แต่งงานแล้วมีความต้องการนำหลักธรรมคำสอนไปใช้ในการดำเนินชีวิตในการอบรม สั่งสอนบุตร โดยอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์เพื่อช่วยในการเสริมสร้างความเชื่อหรือช่วยในการตัดสินใจ เนื่องจากคนที่แต่งงานแล้ว การตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ ย่อมคำนึงถึงผลกระทบต่อสมาชิกในครอบครัว ต่างจากคนที่มีสถานภาพโสดที่ตัดสินใจด้วยตนเอง เนื่องจากผลกระทบของการตัดสินใจไม่กระทบต่อ สมาชิกในครอบครัว ดังนั้นคนที่มีสถานภาพสมรสจะมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ มากกว่าคนที่มีสถานภาพโสด นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างที่มีสถานภาพโสดส่วนมากจะมีอายุน้อย/วัยรุ่น เป็นนักศึกษา มีรายได้น้อย ซึ่งจะมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์น้อยกว่ากลุ่มวัยทำงานที่มี รายได้สูง ซึ่งกลุ่มวัยทำงานหรือกลุ่มที่มีรายได้สูงจะเป็นกลุ่มเดียวกันกับกลุ่มที่แต่งงานแล้ว อายุ รายได้และสถานภาพสมรสจึงมีความแตกต่างกันต้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติกับพฤติกรรมการอ่าน หนังสือธรรมะประยุกต์ ซึ่งได้กล่าวถึงแล้ว

การศึกษาในครั้งนี้ ไม่พบความแตกต่างของระดับการศึกษากับพฤติกรรมการอ่าน หนังสือธรรมะประยุกต์ กล่าวคือ ไม่ว่าผู้อ่านจะมีระดับการศึกษาใด ก็จะมีพฤติกรรมการอ่าน หนังสือธรรมะประยุกต์เหมือน ๆ กัน เนื่องจากปัจจุบันหนังสือธรรมะประยุกต์ได้พัฒนาเนื้อหาให้ เข้าใจง่ายมากขึ้น เพียงแค่อ่านออกเขียนได้และเข้าใจภาษาไทยเท่านั้นก็สามารถเปิดรับสื่อนี้ได้ แล้ว ทำให้ผู้อ่านทุกระดับการศึกษาสามารถเลือกเปิดรับข่าวสารได้ ดังนั้นจึงไม่พบความแตกต่าง ในภาพรวม นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างมีระดับการศึกษาใกล้เคียงกันมาก คือ ส่วนมากศึกษาในระดับ ปริญญาตรี ซึ่งไม่สอดคล้องกับทฤษฎีการเปิดรับข่าวสารที่วิลเบอร์ ชแรมม์ (Wilbur Schramm, 1973 อ้างถึงใน ดนุพล อุ๋นจินตามณี, 2545, น. 26) ได้กล่าวไว้ว่าการศึกษาและสภาพแวดล้อม ทำให้มีความแตกต่างในพฤติกรรมการเลือกสื่อและเนื้อหาข่าวสาร อย่างไรก็ตาม การศึกษาความสัมพันธ์ในครั้งนี้ พบว่า ระดับนัยสำคัญของการทดสอบเท่ากับ .053 ซึ่งมากกว่า 0.05 เพียง .003 เท่านั้น แสดงให้เห็นว่าระดับการศึกษาอาจมีความสัมพันธ์กับพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะ ประยุกต์บ้าง แต่ไม่มากจนทำให้เกิดความแตกต่าง

การศึกษาความแตกต่างของลักษณะทางประชากรศาสตร์ (เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ และสถานภาพสมรส) กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ ประชาชนในกรุงเทพมหานครที่มีอายุ ระดับการศึกษาและอาชีพต่างกัน มีการนำประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์แตกต่างกัน ยกเว้นตัวแปรเพศ รายได้และสถานภาพสมรส ซึ่งไม่พบความแตกต่างของการนำประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ที่ต่างกัน

การที่กลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ ระดับการศึกษาและอาชีพแตกต่างกันมีการนำสิ่งที่ได้รับจากสื่อมวลชนไปใช้ประโยชน์แตกต่างกันนั้น ส่วนหนึ่งมาจากแนวคิดเกี่ยวกับการเลือกสรรของมนุษย์ (Selective Process) ที่ว่า ข่าวสารที่เข้าไปยังบุคคลแต่ละคนจากช่องทางต่าง ๆ นั้น มักจะถูกคัดเลือกอยู่ตลอดเวลา ข่าวสารที่น่าสนใจมีประโยชน์และเหมาะสมตามความนึกคิดของผู้รับ จะเป็นสารที่ก่อให้เกิดความสำเร็จในการสื่อสาร ซึ่งเห็นได้ว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีอายุ ระดับการศึกษาและอาชีพต่างกัน มีการเลือกรับหรือเลือกใช้สื่อ การเลือกให้ความสนใจ การเลือกรับรู้ หรือการเลือกตีความหมาย และเลือกจดจำที่มีบทบาทสำคัญต่อกระบวนการเลือกสรรของมนุษย์แตกต่างกัน

นอกจากนี้ประชาชนแต่ละกลุ่ม มีการนำไปใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่แตกต่างกัน ส่วนหนึ่งมาจากความต้องการเพื่อนำไปสนองความพึงพอใจของแต่ละบุคคลไม่เหมือนกัน อาทิเช่น ตัวแปรด้านการศึกษา ผู้ที่มีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายขึ้นไป จะมีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจมากกว่าผู้ที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่า สอดคล้องกับงานวิจัยของ วชิรียา อานามวัฒน์ (2534, น. บทคัดย่อ) ที่พบว่า นักเรียนมัธยมศึกษาตอนต้นและนักเรียนที่ศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย มีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจต่อรายการธรรมะพระพะยอมแตกต่างกัน ถ้าดูการประกอบอาชีพของแต่ละบุคคล พบว่า ผู้ที่มีอาชีพอย่างน้อย 2 ระดับที่มีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ของผู้อ่านแตกต่างกัน นั่นคือ กลุ่มตัวอย่างที่มีอาชีพนักเรียน/นักศึกษา มีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์มากกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพรับราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจ และแม่บ้าน ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพรับราชการ/พนักงานรัฐวิสาหกิจมีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์น้อยกว่ากลุ่มตัวอย่างที่ประกอบอาชีพพนักงานบริษัทเอกชน

ระดับการศึกษาจึงเป็นปัจจัยหนึ่งที่จะทำให้มีการรับรู้ ความสนใจในเนื้อหาสาระที่น่าเสนอได้ดี ตามทั่วไปแล้ว ผู้ที่มีการศึกษาสูงจะประกอบอาชีพที่ต้องใช้ความรู้ความสามารถไปด้วย จึงจำเป็นต้องมีการรับข้อมูล ข่าวสาร ความรู้ เหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น เพื่อให้เป็นผู้รอบรู้ทันสมัยอยู่เสมอ มีการนำข้อมูลเพื่อนำไปใช้ประโยชน์ในด้านการงานให้มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น รวมถึงการทำจิตใจให้สงบ เป็นสมาธิ รวมทั้งนำไปใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ แตกต่างกันไป

จากการทดสอบสมมติฐานพบว่า มีความสัมพันธ์ทางลบระหว่างอายุกับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.05 กล่าวคือ กลุ่มตัวอย่างที่อายุน้อยมีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์มาก ในขณะที่กลุ่มตัวอย่างที่อายุมากมีระดับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์น้อย สอดคล้องกับงานวิจัยของ วัชรียา อานามวัฒน์ (2534, น. บทคัดย่อ) ที่พบว่า อายุแตกต่างกันจะทำให้การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อรายการธรรมะพระพยอมแตกต่างกัน

การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ จะแตกต่างกันไปตามอายุ ระดับการศึกษาและอาชีพ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีการใช้ประโยชน์และการได้รับความพึงพอใจ (The Uses and Gratifications Approach) ที่แคทซ์ (Katz, 1974 อ้างถึงใน พีระ จิรโสภณ, 2529, น. 634-636) ได้กล่าวไว้ว่า (1) สภาวะทางสังคมและจิตใจ ก่อให้เกิด (2) ความต้องการของบุคคลและเกิดมี (3) การคาดคะเนความพึงพอใจจากสื่อ แล้วนำไปสู่ (4) การเปิดรับข่าวสารจากสื่อ อันก่อให้เกิดผลคือ (5) การได้รับความพึงพอใจ และ (6) ผลอื่น ๆ ที่ตามมา ซึ่งอาจจะไม่ใช่ผลที่ตั้งเจตนาไว้ก็ได้ ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่าประชาชนแต่ละคน เลือกบริโภคสื่อมวลชนตามความต้องการหรือแรงจูงใจของผู้รับสารเอง และย่อมมีวัตถุประสงค์ มีความตั้งใจ และต้องการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชน เพื่อสนองความพึงพอใจของตนเองด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน นั่นคือ ประชาชนในฐานะผู้รับสารจะเป็นผู้เลือกเปิดรับหนังสือธรรมะประยุกต์ตามความสนใจ ความต้องการของตนเอง ซึ่งปริมาณการเปิดรับนั้นจะมากหรือน้อยก็ขึ้นอยู่กับว่าจะนำข้อมูลไปใช้ประโยชน์มากน้อยเพียงใด รวมทั้งต้องการที่จะตอบสนองความพึงพอใจของตนเองในด้านใดบ้าง ซึ่งแต่ละคนก็必将มีความต้องการ ความพึงพอใจ และการใช้ประโยชน์แตกต่างกันออกไป

ความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ พฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ไม่มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ของประชาชนซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐาน เนื่องจากธรรมชาติของหลักธรรมคำสอนจะมีความเป็นกลาง เนื้อหาเป็นเรื่องทั่ว ๆ ไป ไม่ได้นำเสนอข่าวสารหรือเรื่องราวเรื่องใดเป็นพิเศษอย่างชัดเจน เพื่อให้ผู้ที่สนใจธรรมะสามารถเลือกเปิดรับได้อย่างหลากหลาย เป็นการพัฒนาความคิด และจิตใจให้เกิดสมาธิมากกว่าการนำเสนอวิธีในการแก้ไขปัญหาโดยตรง ซึ่งอาจทำให้กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าไม่ได้รับข่าวสารที่สามารถนำมาใช้แก้ไขปัญหาของตนได้ตรงประเด็น ถึงอย่างไรก็ตามกลุ่มตัวอย่างก็ยังมีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจในระดับมาก นอกจากนี้การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ขึ้นอยู่กับเนื้อหาที่ปรากฏมากกว่าปริมาณพฤติกรรมการเปิดรับหนังสือธรรมะประยุกต์ กล่าวคือ ไม่ว่ากลุ่มตัวอย่างจะเปิดรับข่าวสารจากหนังสือธรรมะประยุกต์มากน้อยเพียงใด

กลุ่มผู้อ่านก็มีการนำข่าวสารไปใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันไม่ต่างกัน นั่นคือ การนำไปใช้ในการทำงานและการพัฒนาจิตใจให้สงบ เป็นสมาธิ ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของกลุ่มตัวอย่างในการเลือกเปิดรับข่าวสารที่เกี่ยวกับธรรมะ สอดคล้องกับแนวคิดของมาสโลว์ ที่เห็นว่า การเลือกบริโภคสื่อมวลชนนั้นขึ้นอยู่กับความต้องการหรือแรงจูงใจของผู้รับสารเอง ซึ่งแต่ละบุคคลย่อมมีวัตถุประสงค์ มีความตั้งใจและความต้องการในการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนเพื่อสนองความพึงพอใจของตนเอง ด้วยเหตุผลต่าง ๆ กัน ซึ่งจากการศึกษา พบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่ นำประโยชน์ที่ได้รับจากการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ไปใช้ในด้านความหลากหลายมากที่สุด ซึ่งประกอบด้วย การมีเครื่องยึดเหนี่ยวทางใจ การพัฒนาตนเองให้ก้าวหน้าทางอาชีพ ซึ่งตรงกับความต้องการขั้นพื้นฐานของมาสโลว์ในด้านความต้องการได้รับความนิยมนับถือ และความต้องการพัฒนาศักยภาพของตนเอง

นอกจากนี้กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าข่าวสารเรื่องหลักธรรมคำสอนมีประโยชน์สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ ดังนั้นการนำไปใช้ประโยชน์ไม่ได้ขึ้นอยู่กับปริมาณพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ แต่อยู่ที่การจับประเด็นที่สนใจ ถึงแม้จะมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์น้อย แต่สามารถนำข้อมูลเฉพาะที่สนใจที่มีประโยชน์ไปใช้ได้ กลุ่มผู้อ่านก็จะเกิดความพึงพอใจต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ได้เช่นกัน นอกจากนี้ค่านิยมของสังคมในปัจจุบันกำลังหันกลับมาให้ความสนใจกับสิ่งที่เป็นธรรมชาติหรือธรรมะมากขึ้น เกิดเป็นความรู้สึกภายในว่าความจริงแล้วธรรมะเป็นสิ่งที่ดี เหมาะกับคนทุกคน ธรรมะสอนให้เข้าใจหลักของธรรมชาติ ฉะนั้นผู้ที่ศึกษาธรรมะไม่ใช่คนสูงอายุ หรือคนที่ล้าสมัยอีกต่อไป จึงทำให้คนเกิดความรู้สึก และมีทัศนคติที่ดีต่อธรรมะมากขึ้น แม้ว่าคนเหล่านั้นจะไม่ได้เปิดรับข่าวสารจากหนังสือธรรมะประยุกต์ก็ตาม

ความคาดหวังต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ที่สูงเกินไปก็เป็นสาเหตุในการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์เช่นกัน นั่นคือ กลุ่มตัวอย่างซึ่งเป็นกลุ่มผู้สูงอายุและมีพฤติกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ที่สูง มักจะคาดหวังต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ค่อนข้างสูง ทำให้เมื่อมีการปรับเปลี่ยนรูปแบบการนำเสนอหนังสือธรรมะประยุกต์แนวใหม่ ปรับรูปแบบเนื้อหาของหนังสือธรรมะประยุกต์ให้มีความทันสมัย เหมาะสำหรับกลุ่มวัยรุ่นมากกว่า ทำให้กลุ่มตัวอย่างที่เปิดรับหนังสือธรรมะประยุกต์เป็นเวลานานซึ่งเป็นกลุ่มเดียวกับกลุ่มผู้สูงอายุอาจไม่ชอบการปรับเปลี่ยนรูปแบบในปัจจุบัน จึงทำให้เกิดการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่ต่ำ สอดคล้องกับงานวิจัยของ วัชรียา อาณามวัฒน์ (2534, น. บทคัดย่อ) ที่พบว่า พฤติกรรมการเปิดรับสื่อรายการธรรมะพระพยอมไม่มีความสัมพันธ์กับการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ

ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่องพฤติกรรมการอ่าน การใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจ ที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์ของประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร ผู้ศึกษามีข้อเสนอโดยแบ่งออกเป็น 2 ส่วนดังนี้

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. การผลิตหนังสือธรรมะประยุกต์ควรคำนึงถึง ความต้องการนำไปใช้ประโยชน์ และความพึงพอใจของผู้อ่าน เพื่อนำไปปรับปรุงเนื้อหาให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้อ่านให้มากที่สุด จากผลการวิจัย พบว่า ประชาชนที่เปิดรับข่าวสารจากหนังสือธรรมะประยุกต์มีการนำข้อมูลข่าวสารที่ได้รับไปใช้ในการพัฒนาทางด้านการงานมากที่สุด ดังนั้น เนื้อหาและรูปแบบการเสนอเนื้อหาของหนังสือธรรมะประยุกต์จึงควรเลือกเสนอเนื้อหาที่ช่วยในการพัฒนาตนเอง ทั้งทางด้านการทำงาน และการพัฒนาจิตใจ ให้สงบ มีสมาธิ โดยประยุกต์ความรู้ที่ทันเหตุการณ์ในปัจจุบันมากกว่าหลักธรรมทำสอน หรือชีวประวัติบุคคลโดยตรง

2. จากผลการวิจัย พบว่า ลักษณะทางประชากรศาสตร์ของประชาชนที่แตกต่างกัน ทำให้มีพฤติกรรมการอ่าน การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ แตกต่างกันไป ดังนั้น การนำเสนอเนื้อหาของหนังสือธรรมะประยุกต์ควรคำนึงถึงผู้อ่านด้วย โดยควรที่จะมีการนำเสนอเนื้อหาที่หลากหลายมากขึ้น เพื่อให้เข้าถึงผู้อ่าน ซึ่งต่างก็มีความต้องการ และการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน ในปัจจุบันแตกต่างกันไป เช่น กลุ่มตัวอย่างที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่าประถมศึกษาและมัธยมศึกษาตอนต้นมีระดับประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์น้อยกว่ากลุ่มตัวอย่างที่มีระดับการศึกษามัธยมศึกษาตอนปลาย, อนุปริญญา/ปวส., ปริญญาตรี และสูงกว่าปริญญาตรีขึ้นไป ซึ่งอาจจะเป็นเพราะเนื้อหาที่ได้รับไม่สอดคล้องกับความจำเป็นในการนำไปใช้ในการทำงาน หรือเนื้อหายากเกินไป จึงควรมีการเสนอเนื้อหาที่ง่ายและสามารถนำไปใช้ประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนเองในระดับไม่สูงมาก

3. ควรมีการปรับปรุงวิธีการนำเสนอรูปแบบ และเนื้อหาของหนังสือธรรมะประยุกต์ให้ดูไม่เคร่งครัดมากเกินไป เช่น การเสนอข่าวสารที่เบา ๆ เน้นบันเทิงหรือใส่รูปภาพที่ทำให้ผู้อ่านผ่อนคลายบ้าง เนื่องจากหนังสือธรรมะประยุกต์เป็นสื่อที่ผู้อ่านเลือกอ่านเมื่อมีความเครียด หรือไม่สบายใจ ซึ่งผู้อ่านต้องเผชิญกับปัญหาอยู่แล้ว การอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ที่มีเนื้อหาเบา ๆ อาจทำให้เกิดการผ่อนคลาย ได้รับทั้งความรู้และความบันเทิงไปพร้อม ๆ กัน อีกทั้งเป็นการจูงใจให้เยาวชนหันมาอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์เพิ่มมากขึ้น

4. การผลิตสื่อเพื่อเผยแพร่หลักธรรมคำสอนผ่านสื่อต่าง ๆ ควรคำนึงถึงลักษณะทางประชากรศาสตร์ของผู้รับสารด้วย โดยเฉพาะปัจจัยทางด้านอายุและอาชีพ เพราะมีผลต่อการเปิดรับข่าวสารจากหนังสือธรรมะประยุกต์ ดังนั้นหากผู้ผลิตเข้าใจความแตกต่างของผู้รับสารแล้ว ก็จะทำให้การสื่อสารแต่ละครั้งมีประสิทธิภาพมากขึ้น

5. การเลือกใช้สื่อเพื่อส่งเสริมและเผยแพร่หนังสือธรรมะประยุกต์ ควรใช้สื่อโฆษณา/ประชาสัมพันธ์ เพราะผู้อ่านรู้จักหนังสือธรรมะประยุกต์จากการโฆษณา/ประชาสัมพันธ์มากที่สุด เพื่อช่วยให้การสื่อสารมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น และควรเลือกช่องทางในการเผยแพร่หนังสือธรรมะประยุกต์ให้เข้าถึงกลุ่มวัยรุ่น เนื่องจากกลุ่มวัยรุ่นเป็นกลุ่มที่สนใจหนังสือธรรมะประยุกต์อย่างมาก

ส่วนที่ 2 ข้อเสนอแนะด้านงานวิจัย

1. ในการศึกษาครั้งนี้ เป็นการศึกษากลุ่มประชาชนในเขตกรุงเทพมหานครเท่านั้น จึงควรจะมีการศึกษาพฤติกรรมการอ่าน การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจที่มีต่อหนังสือธรรมะประยุกต์กับประชาชนในจังหวัดอื่น ๆ ด้วย เพื่อจะได้ทราบถึงความคิดเห็นของประชาชนในแต่ละท้องที่ อันเป็นแนวทางในการนำไปปรับปรุงเนื้อหา การนำเสนอเนื้อหาให้เหมาะสมกับประชาชนในส่วนภูมิภาคด้วย

2. ควรมีการศึกษาประเด็นอื่น ๆ เพิ่มเติม เช่น การศึกษาทัศนคติของผู้อ่านต่อการนำเสนอหนังสือธรรมะประยุกต์ในปัจจุบัน การศึกษาความต้องการด้านเนื้อหาและรูปแบบการนำเสนอหนังสือธรรมะประยุกต์ ซึ่งจะได้นำไปปรับปรุงการผลิตหนังสือธรรมะประยุกต์ให้มีคุณภาพ และตรงกับความต้องการของผู้อ่านอย่างแท้จริง

3. การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาไปที่ผู้รับสารเพียงอย่างเดียว ดังนั้นถ้ามีการวิจัยในครั้งต่อไป อาจจะศึกษาที่ผู้ส่งสารหรือผู้ผลิต (อาจจะเป็นบรรณาธิการ หรือนักเขียน) หรืออาจจะศึกษาที่สารเพื่อให้ได้รับข้อมูลครบถ้วนทั้งกระบวนการสื่อสาร

4. การควบคุมปัจจัยสภาพแวดล้อมในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้ศึกษามีความคิดเห็นว่าในการศึกษาครั้งต่อไปควรมีการควบคุมสภาพแวดล้อมในการเก็บรวบรวมข้อมูล เนื่องจากในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ เก็บจากประชาชนที่เข้าใช้บริการภายในร้านหนังสือ ซึ่งทำให้ผู้กรอกไม่ค่อยมีสมาธิหรือสนใจกรอกแบบสอบถามเท่าที่ควร และสถานที่ไม่เอื้ออำนวย ดังนั้นการเลือกสถานที่ในการเก็บรวบรวมใหม่ เช่น วัด เป็นต้น

5. การศึกษาตัวแปรอื่น ๆ ในการศึกษาค้างต่อไปผู้ศึกษามีความคิดเห็นว่าควรมีการศึกษาตัวแปรอื่น ๆ ที่อาจมีผลกระทบต่อพฤติกรรมกรรมการอ่านหนังสือธรรมะประยุกต์ ได้แก่ ตัวแปรบุคลิกภาพด้านทั่ว ๆ ไป ของผู้อ่าน เช่น บุคลิกเปิดเผย/เก็บตัว (extroversion/introversion) ความเข้มแข็งทางจิตใจ (strong-mindedness) หรือความฉลาดทางอารมณ์ (EQ)

6. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ แบบสอบถาม ที่ส่วนใหญ่เป็นคำถามปลายปิด งานวิจัยในครั้งหน้าจึงควรมีการศึกษาด้วยวิธีการอื่น เช่น การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก เพื่อทราบความต้องการของผู้รับสารที่ชัดเจนมากขึ้น ทั้งในด้านเนื้อหา ช่องทางการสื่อสาร และความคิดเห็นในประเด็นต่าง ๆ

7. การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษาไปที่หนังสือธรรมะประยุกต์ ซึ่งเป็นสื่อสิ่งพิมพ์เพียงอย่างเดียว ดังนั้นถ้ามีการวิจัยในครั้งต่อไปควรศึกษาสื่อธรรมะประยุกต์อื่น ๆ เช่น สื่อวิทยุโทรทัศน์ และสื่ออิเล็กทรอนิกส์อื่น ๆ เป็นต้น